رۆژنامەنووسیی زانایی و وەستایی دەوێ

سەرۆ قادر

ئێستا بووە بەباو هەموو ساڵێک رۆژی دەرچوونی یەکەم رۆژنامەی کوردی جەژنی بۆ دەگێردرێ، ئەوە دیاردەیەکی سەرنج راکێشە بەتایبەتی لە رۆژهەڵاتی ئیسلامیدا کە جەژنەکان رەگی دینی و ئەفسانەییان هەیە کەچی ئێمە جەژنێک دەگێرین کە رۆژنامەی تێدا لەدایک بووە و دامەزرێنەرەکەشی بە وێنە لەبەرچاومانە پیاوێکی شۆڕشگێری سمێڵ زلی روخسار شیرینە کە ناوی میقداد بەدرخانە.
بەدرخان لە گەرمەی پەرەسەندنی بزووتنەوەی نەتەوایەتی و پەرەسەندنی ئازادی و نوێخوازی لە رۆژهەڵاتدا ئەم هەنگاوەی هاوێشت، بۆیەش مێژووی رۆژنامەنووسیی کورد توند بەستراوەتەوە بە بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیی کوردستان، هەر لەوەشڕایە کە بڕوای گشتی لەسەر ئەو تەریکەیە کە دەبێ رۆژنامەنووس هەمیشە شۆڕشگێڕ و نوێخواز و لە هەمووان زاناتر بێ. ئەو کارە لە زمانی تێکۆشاندا زۆر عەیب و عاری دیار نەبوو، بەڵام ئێستا لە سەردەمی ئازادیدا کارێکی سەختە، رۆژنامەنووسان نەیانتوانیوە ئەو چەشنە لە راگەیاندن دروست بکەن کە هاووڵاتیی دەیەوێ و لە هی وڵاتانی دیکەی پێشکەوتوو لە دوا نەبێ.
لە کوردستاندا هەموو کەس حەزی لە دروستبوونی دەسەڵاتی چوارەمە و کەسیش پێی دروست نەکراوە بۆ؟
من بە تەجرەبە و پێگەی خۆم لەم بوارەدا پێموایە راگەیاندنێکی زیندوو زادەی فەرهەنگ و پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی کراوە و چالاکە، ناشێ لە کۆمەڵێکی داخراودا هەموو حەزێکی ئینسانی بێتە دی و مرۆڤ پەیڕەوی ئازادییەکانی خۆی بێت، کەواتە بۆی نییە باسی ئازادی و عەیب و عاری خەڵکی دیکەش بکات، ئەمە لە ناوەرۆکی یاساکانی ئەم دەڤەرەشدا رەنگیداوەتەوە، لەلایەکی دیکە قەدەغە لە ناو خودی کۆمەڵدا یەکجار زۆرن و بە ئاسانی لە قەرەیان نادرێ.
زۆریی نسبەی نەخوێندەواری و ئاستی نزمی تەجاوبی خەڵک لەگەڵ پێشکەوتن، کاری راگەیاندنی وەزەحمەتتر خستووە، بۆیەشە رۆژنامەنووس لەم زەمانەی کوردستاندا هەمیشە لەژێر پرسیار و گلەیی دایە. تەنیا یەک رێگا لەپێش رۆژنامەنووساندا هەیە، ئەویش خۆ ئامادەکردنە بۆ لە قاندن ولێدانی قەدەغەکان، بۆ ئەوەی راگەیاندنی ئازادیش وەک چەمکی ژنی ئازاد لە روانگای پیاوی کوردی لێنەیەت کە ئازادی بۆ ژنی خەڵک دەوێ و لە هی خۆی قەدەغە دەکات، هەڵبەت ئەوەش لە بیرناکەم کەوا پێویستە لەسەر چۆنیەتی کەسی رۆژنامەنووس بە دیقەتتربین، تاکو شارەزایی و لێهاتوییان وەسەرتر بخەین و لە هونەری نووسین وبیروڕا دروستکردندا کارامەتر بن.

گەڕانەوەی کەرکووک بۆ سەر هەرێمی کوردستان لە روانگەی قانوونەوە

زۆرینەی دیکۆمێنت و مەوسوعە مێژووییەکان ئاماژە بەوەدەکەن کە شاری کەرکووک هەمیشە زۆرینەی دانیشتوانی کورد بووە و بەشێک بووە لەو ناوچەیەی بەزمانی کوردی دواون، پرۆسە شوومەکانی تەعریب و راگواستنی زۆردارانەی کورد و هێنانی عەرەب هێمایەکی دروستە بۆ ئەو راستییەی سەرەوە، ئاخۆ چ عەقڵیەتێک پاڵی بەگۆڕینی دیوگرافیا و راستی پێکهاتەی شاری کەرکووک ناوە و ئەو بارودۆخە ئاڵۆزەی لێ دروست کردووە، چۆن لە رووی یاساییەوە دەتوانرێت بارودۆخی کەرکووک راست بکرێتەوەو بگەڕێتەوە باوەشی هەرێمی کوردستان؟ ئەمانەوە چەند پرسیارێکی تر ناوەڕۆکی ئەم ریپۆرتاژەپێک دەهێن کە ژمارەیەک یاساناسی شاری سلێمانی بەشدارییان تێداکردووە.

راپۆرت/ ئامانج ژاژڵەیی- نووسینگەی سلێمانی

بەشی سێیەم

دادوەر عوسمان قادر محەمەد (بەڕێوەبەری گشتیی داد/ سلێمانی):

یەکەم:-
ئاشکرایە کە دراوسێکانی گەلی کورد بەدرێژایی مێژوویان لە رێی زۆرداری و گەلەکۆمەکیانەوە لە هەوڵی چۆک پێدادانی کوردا بوون. بەردەوامیش بەدروشمی جۆراوجۆر لە تەخدیر کردنی و فریودانیدا بوون، لە شەڕەکانیشیاندا کورد سووتەمەنیان بووە و جێی سەواو مامەڵەیان بووە، لە بینای ئەمجاریشیاندا کەم تا زۆر کورد بەشداریتی هەر کردووە. بەتایبەت بۆ نەتەوەی عەرەب! کە گەر لاپەڕەکانی مێژوویی هەڵبدرێتەوە دەبینین تا ئێستا عەرەب دووجار گەیشتۆتە لوتکەو یەکگرتووی سەرانسەری بەخۆوە دیووە، لە هەردوو جارەکەشدا کورد هاوکاریان بووە. جاری یەکەمیان کە لەسەر دەستی رۆڵەکانی عەرەبە قوڕەیشیەکاندا بووە (لە پێغەمبەری مەزنەوە «د.خ» بۆ یاوەرەکانی تا دەوڵەتی ئەمەوی و عەباسیەکان کە هەر هەموویان قوڕەیشی بوون) توانییان بەناوی ئیسلامەوە و لە ژێر ئالای پیرۆزیدا

> **پێویستە هانی جەماوەری قەزاو ناحیەکانی سنوری شاری کەرکووک بدرێت لە رێی خۆپیشاندان داوا لە پەرلەمان و حکومەتی عێراقی فیدراڵ بکەن لە رووی ئیدارییەوە بیانخاتەوە سەر کەرکووک**

هەموو نەتەوەی عەرەب یەکخەن و بەسەر گەلانی ژێر دەستیان زاڵی بکەن. بێگومان لەو پێناوەدا کورد بەقوربانی دان و خزمەتی بێ بەرامبەری نەتەوەی عەرەب و زمانی عەرەبی و ئەمجادی عەرەب سەر قافڵە بووە. جاری دووەمیشیان کاتێ کە باری عەرەبی بەدەست ئەوروپای ئەوساوە تەواو داکەوتبوو لە محنەتدابوو، لەم تەنگە تاویەیاندا شێرە پیاوی کورد سەلاحەدین ئەیوبی لە

رێی قوربانی دانی بەدەیان هەزار رۆڵەکانی گەلی کورد هەروەها لە گەلانی تریش، ئەوروپیەکانی مل کەچی هەڵهاتن و راوەدوونان کرد و نەتەوەی عەرەبی رزگار کرد و یەکی خستن. ئەمە بێجگە لەو هەموو قوربانی سەرو ماڵیەی کە لە شەڕەکانی تری عەرەبیدا داویەتی. بێ ئەوەی کە کورد بۆ خۆی هیچی لێ سەوز کردبێ (بەپێچەوانەی تورک و فارسەوە کە چەند قات پاداشتیان وەرگرتووەو ئیمپراتۆریەتیان دروستکردووەو حوکمی خۆیانیان پێ بەهێز کردووە) بەڵام مەخابن کە برای عەرەبمان بەرەوای نابینن کە دان بەو راستیانەو مەغدورێتی کورددا بنێت، بەڵکو هەر کاتێ کە کورد لەسەر مافێکی هاتبێتە وەڵام بە دەرچوو لە ئیسلامیەت و عێراقی و بەکرێگیراو ناوزەدیان کردووە، چونکە لەوە دەچێ برای عەرەبم تا ئێستاش لە خەونی ئەوسای باو باپیراندا بێ، گەرەکیەتی هەروەک ئەوسا گەلان مستەعمەرەی بن. هەوڵ نادا لە واقعی دنیای ئەمڕۆ نزیک بێتەوە کە دنیایەکی فرە جیاوازە لە دنیای ئەوسا. دنیای ئەمڕۆمان دنیای نزیک بوونەوەی گەلانە لەسەر بنەمای یەکسانی و رێزگرتن لەیەک و دنیای تازەگەرییە، کە بەردەوام داهێنانی تازەی سەرسوورهێنەری یەک بەدوای یەک بۆ خزمەتی مرۆڤ و مرۆڤایەتی دەخاتە روو. بێگومان هۆکاری دروست بوونی ئەم دنیا تازەیەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، چاودێری و سنوور لەسەر بیرکردنەوە نەماوە، بەری ئیرادەی ئازادە تاکو کۆی گەلان هەڵگیراوە، کە لە سایەیاندا تواناکانی مرۆڤ لە پێناو مرۆڤەکاندا موعجیزات دروست نەکەن، بۆیە خوشک و برایانی عەرەبم بەرژەوەندیان لەوەدایە کە ئیتر واز لە ئەندێشەو خەیاڵی ئەمجادی رابردوو واز لە سنووردارێتی و سەرکوت کردن بێنن و دان بەمافی نەتەوەکانی ژێر دەستیان لە کوردو دارفوری و ئەمەزیقی... بنێن، چونکە بێ شک دنیای ئەمڕۆ گەلانی ژێر دەستە بەرەو رزگاری دەبات بەڵام خۆش بوو کە ئێمەی کورد هەستمان بکردایە کە بەپشتیوانیتی نەتەوەی عەرەب رزگاربووین و ئەوانیش لەو قەرزە کەڵەکەبووەی سەریان پاک بنەوە.

دووەم:-
سەبارەت بەکوردستانێتی کەرکووک، کەسانێک هەن گەرەکیانە بەر بەئیرادەی گەلانی کەرکووک و رەوتی مێژوو بگرن، ئەمەش کارێکی یەجگار نەشیاو و مەحاڵە، بۆ بەرپەرچ دانەوەشیان پیادەکردنی ئەمانەی خوارەوە بەپێویست دەبینم:-
1ـ هەردوو حزبی دەسەڵاتدار و گەلانی کەرکووک رێی پشت گوێ خستن یا دواخستنی تەتبیقی ماددەی 58 ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراقی نەدەن.
2ـ خۆپارێز بن لە کەسە شەڕەنگێزەکان، بەتایبەت ئیرهابی و بەعسییەکان کە مەبەستیانە شەڕەکە بکەنە شەڕی نێوان گەلانی عێراق چونکە ئەوان تەنها لە لێڵی و تاریکی دا دەتوانن بژین.
3ـ رێزگرتن و بەدیهێنانی مافی کەمە نەتەوایەتی و ئایینیەکانی کەرکووک لە برایانی تورکمان و عەرەبی رەسەن و کلدو ئاشوور...
4ـ پابەندبوونی تەواو بەئەفکارە باوەکانی هاوچەرخ لە بازاڕی ئازادو دیموکراتیەت و مافی مرۆڤ...
5ـ ئەو حزبیانەی کە لە کەرکووک دەست بەکارن، کەسی پاک، مەزن، دڵسۆز، سنگ فراوان، بەئاگا، خاوەن زانست و زانیاری... بن.
6ـ هاوکاری تەواوی حکوومەت و هاوپەیمانان لە کەرکووک لە هەموو روویەکەوە بکرێ.
لە هەموو بارێکدا گومان نابینم لە گەڕانەوەی کەرکووک و گەلانی دانیشتوانی بۆ باوەشی کوردستانی دایکیان. نائومێدی و پەشیمانیش هەر بەشی بەرپەرچدارانی نەبێ.

*** د. جەزا تۆفیق تالیب**

سەرۆکی بەشی جوگرافیا- زانکۆی سلێمانی:
سەبارەت بە میکانیزمی گەڕانەوەی پارێزگای کەرکووک بۆ سەر سنوری جوگرافیای هەرێمی کوردستان وای دەبینین کە لە دوو رێگایەوە کاری بۆ بکرێت:.
رێگای یەکەم:. ئەو رێگایەیە کە لە بڕگەی 58ی دەستوری کاتی عێراقدا ئاماژەی پێدراوە کە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە ئەوەی بۆ گۆڕانکاری دیمۆگرافیانە لە چوارچێوەی پارێزگای کەرکووکدا کراوە کە مەبەست لێی (هێنانی عەرەبە هاوردەکانە و دەرکردنی کوردە رەسەنەکانی شارەکەیە) کە ئەم فاکتەرانە ئەکتیڤ بکرێت واتە بە رێگایەکی یاساییانە عەرەبە هاوردەکان بگەڕێنرێنەوە بۆ شوێنە رەسەناکانی خۆیان و کوردە دەرکراوەکانی کەرکووکیش کە ئێستا لە باشوور و ناوەڕاستی عێراق و پارێزگاکانی تری هەرێمی کوردستاندا بگەڕێنرێنەوە بۆ کەرکووک.
ئەڵبەتە میکانیزمە یاساییەکانی ئەم بڕگەیە هەرواو بەخێرایی و بە ئاسانی جێ بەجێ ناکرێ لەبەر ئەوە چاوەڕوان دەکرێ جێبەجێکردن و بەدەست هێنانی دەستکەوت تێیدا لەگەڵ ئاواتە خێراکانی میللەتی کورد دا نەیەت بۆیە ناچار دەبێن بیر لە رێگەی یان میکانیزمی دووەم بکەینەوە کە ئەویش خۆی لە گەڕانەوەی ئەو قەزا و ناحیانەدا دەبینێتەوە کە وەختی خۆی بەشێک بوون لە پارێزگای کەرکووک بە تایبەت لە ئاماری 1959 دا لەو کاتەوە تا ئێستا بەشێکی زۆر لەو قەزاو ناحیانە لە کەرکووکدا دابڕێنراون و لکێندراون بە پارێزگاکانی ترەوە وەکو قەزای چەمچەماڵ، کفری، کەلار، دوزخورماتوو، ئەگەر بێت و جەماوەری ئەو قەزاو ناحیانە هانبدرێن لە رێگەی خۆپیشاندان و داواکردن لە پەرلەمانی عێراق و حکومەتی عێراق کە قەزاو ناحیەکانیان بگەڕێنرێنەوە سەر پارێزگا رەسەنەکەی خۆیان کە ئەویش پارێزگای کەرکووکە، ئەم ناوچەنە دابڕاوانە بۆیە دابڕاون، لەبەر ئەوەی زۆرینەی دانیشتوانەکانیان بریتین لە کورد کاتێک ئەم قەزاو ناحیانە کە زۆرینەیان کوردن بگەڕێنرێنەوە سەر سنوری پارێزگای کەرکووک ئەو کاتە هەر جۆرە راپرسی و ئامار و پرۆسەیەک لە پارێزگای کەرکووکدا بە ئەنجام بگەیەنرێ مەترسی ناخاتە سەر گەڕانەوەی پارێزگای کەرکووک بۆ سەر سنوری هەرێمی کوردستان.

کە شارەکەم دووجار شەهید و وێران کرا

سێبەر قادر- قەڵادزێ

ئەمڕۆ 31 ساڵ تێپەڕ دەبێت بەسەر بۆردوومانەکەی شاری قەڵادزێ، کە چەند فڕۆکەیەکی رژێمی گۆڕبەگۆڕچوو بە چەکی (ناپاڵم)ی یاساغکراوی نێودەوڵەتی شارەکەی کوتا، ئەوکات دیارە (زانکۆی سلێمانی)یش لە لایەن شۆڕشەوە گوازرابۆوە بۆ قەڵادزێ و لەو بۆردوومانەش لە کۆی ئەو 138 شەهید و 200 بریندارە ژمارەیەک قوتابی و مامۆستای زانکۆ شەهید و بریندار بوون، لێرە وێڕای ئەوەی جێی خۆیەتی ئەم یادە بەرز راگیرێ، پێویستە هەڵوەستە لە سەر ئەوە بکرێت کە دڕندایەتی ئەو رژێمە لە ئاستێک بوو هیچ تایبەتمەندیەکی بۆ پیرۆزی زانکۆ و قوتابی و مامۆستا دانەناوە، رژێمێک بۆ تواندنەوەی دەنگی جیاواز و ناڵەی مافخوراوان ئەو مافە بەخۆی بدات تەرووشک بەیەکەوە بسوتێنێ و ژن و منداڵ بکاتە ئامانج، ئامادەیە دواتر ئەو هەموو زوڵم و تاوانە کەم وێنەیە ئەنجام بدات، ئەو رۆژەی رژێمی لە گۆڕنراوی بەعس قەڵادزێی وێران کرد، قوتابیان چاویان لە درێژەدان بوون بە خوێندن لەو زانکۆیەی شۆڕش و سەرکردایەتی شۆڕش و خودی جەنابی بارزانیی نەمر بەرگری لێدەکرد بۆیان، رژێم چۆن قەبووڵی دەکرد منداڵی کورد لە زانکۆ بخوێنێ و مەودای بیرکردنەوەی فراوان بێت و دواتر داوای مافەکانی بکات، نەخاسمە لە زانکۆیەک شۆڕش بەرگری لێبکات، رژێم بەوکارەی هەوڵیدا دڵەڕاوکێ و تۆقان لە دڵی قەڵادزێیەکان بچێنێ، بەڵام تەنیا خەیاڵ پڵاوی بۆ مایەوە و دەرکەوت کە ئیرادەی میللەتێکی رزگاری ویست بە ناپاڵم و تۆپ و تەیارە ناڕووخێ، هەر چەند ساڵێک دواتر و لە 1982/4/24 قەڵادزیبیەکان رێپێوانێکی هێمنانەیان بۆ یادکردنەوەی ئەو کارەساتە ئەنجام دا کە باوکی روحی کورد بارزانیی نەمر بە رۆژی ماتەمینی گەلی کورد ناوی بردووە، لە رێپێوانەکە پڕۆتستۆی کارەساتەکەی قەڵادزێیان کرد و لەوێش دا دەستە چەپەڵەکەی بەعس ژمارەیەک هاووڵاتیان شەهید و بریندار کرد، ئەم رەفتارانەی رژێم قەڵادزێییەکانی نەتۆقاندن، بەڵکو زیاتر هانیدان تا درێژە بە بەرگری کردن لە مافی ژیانیان بکەن کە رژێم ئەوەشی پێ رەوانە دەبینین، زیاتر هانیدان گرنگی بەزانست و خوێندەواری بدەن و ساڵانە ژمارەیەکی زۆری قوتابی زیرەک رەوانەی کۆلیژە جیاجیاکانی زانکۆکانی سەلاحەددین و دهۆک و سلێمانی بکەن، ئەمڕۆش لە کاتێک یادی کارەساتەکەی قەڵادزێ دەکەینەوە زۆر گۆڕانکاری گەورە لە عێراق روویان داوە و سەدامی دڕندەو دارو دەست و پێوەندەکانی لەو دیوی شیشەکانی زیندان بە سەر شۆڕی ژیان بەسەردەبەن و چاوەڕێی سزای عادیلانەی خۆیان دەکەن و دۆزی رەوای گەلەکەشمان زۆر پێشکەوتنی بەخۆیەوە دیوە و ئاسۆی ئەو مافانەی قەڵادزێی لە سەر بۆردومان کرا زۆر روونە، بۆیەشە با هەموو دوژمنانی ئازادی بزانن کە میللەتێک ئەگەر بڕیاری دابێت، بەسەربەرزی بژیت خۆی بۆ هەموو قوربانیەک ئامادەکردووە و رۆژێکیش دادێت ئەو ئاواتەی هەر بێتەدی.
سڵاو لە رۆژی ماتەمینی گەلی کورد درود بۆگیانی شەهیدانی قەڵادزێ و سەرجەم شەهیدانی کورد و کوردستان، سەرکاروانیان بارزانیی نەمر و کاکە ئیدریسی هەردەم لە یاد.

> **"رژێم چۆن قەبووڵی دەکرد منداڵی کورد لە زانکۆ بخوێنێ و مەودای بیرکردنەوەی فراوان بێت و دواتر داوای مافەکانی بکات، نەخاسمە لە زانکۆیەک شۆڕش بەرگری لێبکات"**